

השיעור השבועי

גליון מספר 411

הרב המקריב: הר"ג זמיר כהן שליט"א
ראש ארגון הידברות, ראש ישיבת אבני נזר

השיעור נמסר בכל מוצאי שבת בבית היחידים ומשודר דרך הליווי והרדיו ובקוויים רבים. מיסודו של מרן רבינו עובדיה יוסף זיע"א

ר"ת	יציאה	כניסה	ידועלים
20:05	19:20	18:30	חל אביב
20:02	19:18	18:28	חיעה
20:04	19:19	18:29	באר שבט

ראש השנה | א' תשרי תשפ"ד

כתב ועורך השיעור:
הרב דכיר פרץ שליט"א

הלכות עשרת ימי תשובה

להפצת עלונים באזור מגוריך
התקשר: 0506-730-831

טעה בעשיית ושכח "המלך הקדוש" או "המלך המשפט". סב"ל נגד מרן. במקום מנהג לא אומרים סב"ל. ברכת הלדר. ברכת הבמבה. שינוי מקום בסעודה. מי שאינו יודע היכן נמצא בק"ש או בתפלה, להיכן חוזר. שליח ציבור שטעה בעשיית ואמר "האל הקדוש". שכח רצה והחליצנו בשבת אם יאמר למדני חוקיך

שינוי מנוסח התפלה

א. אנחנו מתקריבים לראש השנה, כידוע יש כמה סוגי תפלות, יש תפלה של יום חול, ויש של תפלה של שבת, יש תפלה של יום טוב, ויש תפלה של ראש השנה, ואם ישנה ויתפלל של שבת בחול ושל חול בשבת, לא יצא ידי חובה, כי כל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות לא יצא ידי חובה (ברכות מז).

המלך הקדוש

ב. בעשרת ימי תשובה, במקום "האל הקדוש" אומרים "המלך הקדוש", כמבואר בברכות (ב): כל השנה כולה אדם מתפלל האל הקדוש, מלך אוהב צדקה ומשפט, חוץ מעשרה ימים שבין ראש השנה ויום הכפורים שמתפלל המלך הקדוש והמלך המשפט. והגמרא שם מביאה מחלוקת ושואלת: מאי הוה עלה? ועונה: אמר רב יוסף, האל הקדוש ומלך אוהב צדקה ומשפט. רבה אמר, המלך הקדוש והמלך המשפט. והלכתא כרבה.

טעה האם חוזר

ג. יש לחקור, האם יש תפלה של כל השנה ויש תפלה של עשרת ימי תשובה, כלומר האם אמירת "המלך הקדוש", וכן "המלך המשפט", נחשבת מטבע שטבעו חכמים בברכות, שאם שינה צריך לחזור. שיש תפלה של יום חול, ויש תפלה של ראש השנה, ויש תפלה של עשרת ימי תשובה, או נאמר שזה בגדר הזכרת מעין המאורע, כמו "ועל הניסים" בחנוכה, וכן "עננו" בתענית, שאם טעה אינו חוזר. ונחלקו בזה הראשונים, דעת רבינו חננאל (הובא בתוס' ברכות יב) - היה לפני כ-900 שנה - וכן תלמידי רבינו יונה (ספ"ק דברכות) בשם רבני צרפת כתבו, שהלכה כרבה רק לענין לכתחילה, דהיינו שבעשרת ימי תשובה צריכים לומר המלך הקדוש והמלך המשפט, אבל אם לא אמר, לא התפלל תפלה כתיקנה, אבל אינו חוזר, ודינו כמו כל הזכרת מעין המאורע. ורבינו יונה עצמו חולק, ומחלק בין המלך המשפט להמלך הקדוש. וכן דעת רבינו יחיאל בטור סימן קיח. גם הראב"ד בהשגות כתב, דמ"ש בגמרא דלא יצא ר"ל שלא יצא

י"ח הברכה כתיקנה, אבל אינו חוזר. לעומת זאת, דעת שלשת עמודי ההוראה - הר"ף (סוף פ"ק דברכות) הרמב"ם (פ"י מהל' תפלה ה"ג) והרא"ש (ספ"ק דברכות) - ורוב ככל הראשונים, שהלכה כרבה גם לענין דיעבד, דהיינו שאמירת המלך הקדוש והמלך המשפט נחשבת למטבע התפלה, ואם שינה לא יצא ידי חובה, וצריך לחזור. כך פסקו המאירי, רבינו ירוחם, וכך לומד האו"ז בדעת הר"ף.

הבדל מהותי

ד. רבינו מנוח (פ"ב מהל' תפלה) מסביר שיש הבדל מהותי בין "המלך המשפט" לבין "מלך אוהב צדקה ומשפט". שבאמירת "מלך אוהב צדקה ומשפט" הכוונה שהקב"ה אוהב שאנחנו בריותיו נעשה צדקה ומשפט, לא כמו השופטים שאין להם לא דת ולא דין, ומבטלים עניני דת במדינה. ואילו באמירת "המלך המשפט" הכוונה שבימים אלה הקב"ה יושב על כסא דין ודן את כל בריותיו, "מלך במשפט יעמיד ארץ" (משלי כט, ד). נמצא שיש הבדל מהותי, ולכן אם לא תיקן תוך כדי דיבור, חייב לחזור לברכת השיבה, ואם סיים את העמידה חוזר לראש התפלה, והוא הדין אם טעה ולא אמר "המלך הקדוש", חוזר לראש, כי זה שינוי ממטבע התפלה, וכמו שהתפלל תפלת חול בשבת.

מרן ורמ"א

ה. מרן השלחן ערוך (סימן תקפב סעיף א) פסק כדרכו, כדעת רוב הראשונים, שאם שינה ואמר "מלך אוהב צדקה ומשפט", במקום "המלך המשפט", צריך לחזור, מיהו הרמ"א (סימן קיח) פסק כדרכו כמו מיעוט הראשונים, וכדעת רבינו יונה (ברכות ו ע"ב מדפי הר"ף), שאם טעה ואמר "מלך אוהב צדקה ומשפט" אינו חוזר, דסוף סוף הזכיר מלך. נשים לב שבדרך כלל מרן פסק כרוב הראשונים וג' עמודי ההוראה, ואילו הרמ"א פוסק כמיעוט הראשונים, בפרט בענייני איסור והיתר, וכך גם במקרה שלנו. וחכמי הספרדים תפסו כדעת מרן, מהם פרי האדמה, הפרי חדש (סי' תקפב ס"א), מרן החיד"א (בבב"ר יוסף ס"י קיח סק"א, וסי' תקפב סק"ב), מטה יהודה עייאש, רבי אהרן בן שמעון (שער המפקד דצ"ט ע"ב), מהר"ח

ב"ה שזכינו בדור הזה, שהקב"ה לא עזב חסדו מאיתנו, והעמיד לנו גדולים בתורה, ובראשם מרן הראשון לציון שליט"א, שה' יתן לו כוח ובריאות, ימשיך להאריך ימים על ממלכתו, להנהיג את עם ישראל בעוז ותעצומות כדרכו, שמי שידוע כמה בעיות היו מתעוררות אילולי מרן עמד בפרץ, ואני יודע גם על תלמידי חכמים גדולים, מהם ראשי ישיבות בעיקר בעולם הליטאי והחסידי, כמה מעריצים ומדברים על מרן בהערצה אדירה ועצומה. יהי רצון שנזכה במהרה לראות יחד אתו בבנין בית המקדש ובביאת משיח צדקנו. אמן. א.ה. דבריו נאמרו עקב דבריו של רב אחד ברדיו קול ברמה, הרדיו שמרן זצ"ל טרח להקישו, והכריז שאין צריך לשמוע לרבנים בקשר לבחירות, וכל אחד יעשה מה שמבין. ובהו הירס את כל מה שמרן זיע"א טרח ובה במשך שנים, ועל כן ראש הישיבה שליט"א ראה לנכון לנפץ דברי שוא אלה].
דברי מרן שליט"א: חזק וברוך לראש הישיבה הגאון הרב זמיר כהן, ב"ה הוא תלמיד חכם חשוב מאד, חיבר שו"ת נור כהן שלשה כרכים, והשבוע זכה להוציא לאור ספר חדש, שיעורים שאומרם שוגיות הש"ס, וזה חוץ מזיכוי הרבים שלו בארגון הידברות, שהוא כמעט היחיד בדור שמחזיר אנשים בתשובה ופועל ועושה, גם נותן שיעורים בשיבה, אשריו ואשרי חלקו, יהי רצון שימשיך לעשות כהנה וכהנה, ועוד יעלה מעלה מעלה.

1 מדברי הרב זמיר כהן שליט"א: ברשות כבוד מרן הראשון לציון שליט"א, הבאנו את דברי הר"ן (בדרשותיו דרוש יא) שכתב: שהש"ת מסר הכרעת אלה כולם לחכמי הדור, וצונו שנמשך אחריהם, ומה שייסכימו הם בדבר מהדברים, הוא מה שנצטווה משה מפי הגבורה. גם החינוך (מצוה תצו) כתב: ועל דרך האמת בזאת המצוה, אמרו ז"ל בספר, לא תסור ממנו ימין ושמאל, אפילו יאמרו לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין, לא תסור ממצותם, כלומר שאפילו יהיו הם טועים בדבר אחד מן הדברים אין ראוי לנו לחלוק עליהם וכו', ויהיו הכל מסורים תחת דעתם הטובה תמיד, ולא שיעשה כל אחד ואחד כפי דעתו, שבוה יהיה חורבן הדת וחלוק לב העם והפסד האומה לגמרי. ע"כ. והגאון מוילנא כותב על דברי שלמה המלך (משלי טו, ז) "קָסָם עַל שְׁפָתַי כִּלְכֵּל וְעַל שְׁפָתַי לֹא יִקְוֶל פִּי": דמאן מלכי רבנן - אלו החכמים - שפתותיהם כמו קסם - דבר שהוא מעל הטבע - אף שיטעו וירמו אותם, מכל מקום "במשפט לא ימעל פיו", כלומר בדין עצמו לא יטעו. ע"כ. לא כמו שיש כאלה שאומרים: הרב הזה אלה שסביבו אמרו לו כך, חס ושלום! אומר הגר"א שהקב"ה מכין את חכמי הדור לומר בדיוק את הדבר האמיתי והנכון על פי דעת תורה. וכל הנוטל עצוה מן הווקנים אינו נכשל (שמות רבה פ"ג, ט"ח).

פלאג'י, שדי חמד, ועוד הרבה פוסקים, שהרי 'קבלנו הוראות מרן השלחן ערוך', וכלל זה אינו המצאה של מרן האבא זצ"ל, אלא כך כתב כבר מהר"י מינץ השני (דרשות מהר"י מינץ הדרוש העשירי ד"כ ס"ע"ג) - גדול חכמי איטליה לפני כ-400 שנה, וכן מהראנ"ח (בתשובה סימן קט), רבי חיים אבולעפייא (הובא בברכ"י ח"ו סימן כה ס"ק כט), החיד"א (בשם הגדולים ערך ב"י, ובערך טור וב"י, ועוד), המאמר מרדכי (בהקדמתו לחיבורו) ועוד רבים. בספר עין יצחק (מעתיקי השמועה עמ' טו-לח) הבאנו למעלה ממאתים פוסקים שכתבו שקיבלנו הוראות מרן. וכאן מרן פסק שאם לא אמר "המלך המשפט" חוזר. אבל הבן איש חי (פרשת נצבים אות יט) חשש לדעת רבינו חננאל ותלמידי רבינו יונה, ופסק שלא חוזר, וטעמו משום ספק ברכות להקל.

במקום מנהג לא אומרים סב"ל

ו. מרן זצ"ל כתב על כך כמה תשובות, בכמה מספריו, ראה ביביע אומר (ח"ב האו"ח סי' ה'-, ח"ה סי' מג אות ט, ח"ו סי' מח אות ג, ח"ז ר"ס נא, ח"ט סי' צא על ח"ה או' א, ובסי' צב אות ה, ח"י סי' נד או' ב), ובחזון עובדיה (ימ"נ עמ' קצג), וזכינו שבילקוט יוסף (ימים נוראים עמ' תעט) כתבו להשיב באורך על כל החולקים, התורה של הרב ב"ה כל כך התרחבה, שבסופו של דבר היא מגיעה לכל אחד, והיסוד של הרב, ראשית כל שהמנהג הוא לחזור, כמו שכתבו האחרונים, רבי אהרן בן שמעון (בסי' שער המפקד ד"צ ע"ב), רבי יוסף יליד הלוי, הנתיבי עם, העידו שכך המנהג, ועוד. וכבר כתב התורות הדשן (סי' לד) - למהר"י שהיה לפני כ-600 שנה, - שבמקום מנהג לא אמרין סב"ל.

מנהג בגדאד

ז. מרן זצ"ל בספריו (ביבי"א ח"ב האו"ח סימן ח אות יח, ובחי"ד ח"א סי' נו, ובהל"ב ח"ב פר' נצבים אות יב, ובחזון עובדיה עמ' קצז), הביא עדות חכם אפרים הכהן - אביו של חכם שלום זצ"ל - שכאשר הבן איש חי אמר בשיעור את ההלכה שמי שטעה בעשרת ימי תשובה ואמר "מלך אוהב צדקה ומשפט" אינו חוזר, קם רבי אברהם הלל שהיה רב ראשי בגדאד - הסבא רבה של הרב יעקב הלל, זה שהוציא את המשנה ברורה עם כל פסקי גדולי ספרד חוץ ממרן זצ"ל - ואמר: סליחה כבוד הרב, מנהגנו לא כך, אלא המנהג כדעת מרן שמי שטעה חוזר.²

סב"ל נגד מרן

ח. בכל אופן הבן איש חי סבר לומר כאן סב"ל נגד מרן, לחומר איסור ברכה לבטלה, שהרי העולם הזדעזע - כמו רעידת אדמה - כאשר נאמר הלאו של "לא תשא" (שבעות לט), וזה לא נאמר על שום לאו אחר, לא על שבת ולא על טהרה, כי המזלול בלאו זה ומזכיר שמו של הקב"ה לחינם, מראה על חוסר פחד ויראה מהבורא יתברך, לכן אומרים סב"ל נגד מרן. ועוד טעם, שמראש לא קיבלנו הוראות מרן במקום ספק ברכות, ואף שהולכים אחריו אפילו בהלכות החמורות של שבת וטהרה ואבן העזר, וכי הלכות ברכות יותר חמורות מאשת איש?! אלא מראש לא קיבלנו הוראותיו במקום חשש ברכה לבטלה.

ברכת הלדר

ט. תראו, ברב פעלים ח"ב (י"ד סי' א), כתב, שאפילו מאה אחרונים יחלקו על מרן - כולל הוא עצמו... - קיבלנו הוראות מרן. לעומת זאת ברב פעלים (ח"ב סי' כח) ובבן איש חי (פנחס אות יב) פסק לברך על לדר - זה משמש מיושב, ברכת שהכל נהיה בדברו, שאומרים סב"ל נגד מרן, והוסיף שדרש כן רבים באסיפת חכמים וזקנים כמה פעמים, ואין פוצה פה ומצפצף. ואף שמרן (סי' רב סי') העתיק דברי הרמב"ם (פ"ח מברכות ה"ד), שתמרים שמיען לגמרי ברכתם בורא פרי העץ, אף שלא ניכרת צורתם כלל, והוא הדין למי שבישל תפוחי אדמה וריסק אותם ועשה 'פירי', שמברך בורא פרי האדמה. ולפי זה צריך לברך על הלדר העץ. אבל כתב הבן איש חי שהסכימו חכמי בגדאד לברך שהכל, משום סב"ל נגד מרן, לחומר איסור ברכה לבטלה. וכך כתב לגבי הזכרת "המלך המשפט", שאומרים סב"ל נגד מרן.

כולם מודים שבדיעבד יצא

י. אבל באמת לגבי תמרים שמיען מרן זצ"ל לא סבר כדעת הבן איש חי, ואין לומר בזה סב"ל, כי אומרים סב"ל נגד מרן רק במקום חשש ברכה לבטלה, אבל כאן כולם מודים שבדיעבד אם בירך העץ יצא, כי לא שיקר בברכתו, התמרים יצאו מהעץ, והתפוחי אדמה יצאו מהאדמה, וגם הלדר - מדובר על לדר אמיתי עבה וניכר שהוא מישמש, לא כמו שיש היום מכל מיני צבעים... - כולם מודים שאם בירך עליו העץ יצא ידי חובה. וכמו שכתבו המגן אברהם (רי"ח ס"ק) ועוד מגדולי האחרונים, שכל שלא משקר בברכתו אין חשש ברכה

² שמעתי מפי קדשו של מרן אאמ"ר זצ"ל, ששמע מחכם אפרים הכהן שבצעירותו היה בגדאד, והיה מודים את הלכותיו של הבן איש חי, כאשר בכל שבת הבן איש חי היה אומר דרשה, והיו מוציאים ממנה חוברת הלכות, כמו "השיעור השבועי"... והבן איש חי אמר לו

לבטלה, וברכה מבוררת עדיפא, כלומר שברכת העץ שהיא מבוררת עדיפה על ברכת שהכל שהיא ברכה כוללת.

ברכת הבמבה

יא. לכן מרן זצ"ל סבר שיש לברך על תמרים שמיען העץ, ועל 'פירי' יש לברך האדמה, ועל במבה מברכים האדמה, ומי שחלק בדיון ברכת הבמבה, לא ידע כלל כל מה שכתבנו, סתם חלק בלי עיון, (ראה בעין יצחק ח"ב עמ' תקעה והלאה, שלחן המערכת ח"א עמ' תכה, שו"ת הראש"ל ח"א האו"ח סי' יח), זה לא נחשב מחלוקת, ואין לומר שעדיף לברך שהכל כי על הכל אם אמר שהכל יצא (ברכות מ), זה לא נכון, אין כאן מחלוקת, פשוט שברכתו האדמה. כמו שכתב רבינו ירוחם, שכל דבר שאינו ראוי לאכילה רק על ידי ריסוק, ברכתו האדמה. וכן כתבו בתרומת הדשן (סי' כט) ובסוף משנה, חיי אדם, ש"ע הרב, משנ"ב, ועוד. ומה שדימו לתמרים שמיען, לא למדו בעיון, כי תמרים ראויים לאכילה כמות שהן, מה שאין כן גרגירי הפופקורן שמהם עושים במבה, לא ראויים לאכילה אלא על ידי ריסוק. וכבר כתב האבודרהם (ריש הל' ברכות) - מחשובי הראשונים - שכאשר צריך לברך ברכה מבוררת, אם בירך שהכל, אף שיצא ידי חובה, אבל עדיין הוא בגדר כל הנהגה מהעולם הזה בלי ברכה כאילו מעל, וכאילו נהנה מקדשי שמים (ברכות לה). לכן יש לברך על הבמבה "בורא פרי האדמה". ואני מעיד עדות ברורה, שכמה וכמה פעמים מרן זצ"ל בעצמו בירך על הבמבה האדמה, לא פעם לא פעמיים לא שלש ולא ארבע... באחד הביקורים שלנו בצרפת, מרן הלך ממקום למקום והתעניין, וכשהגיע למלון, לכל מקום היה הולך עם תיק ובתוכו יביע אומר חלק ג' וחלק ד', ופתח את הספר והתחיל ללמוד. מישהו השיג לו במבה מישראל - היינו שם אני ואחי רבי משה - ובירך לידינו "בורא פרי האדמה", כי ברכה מבוררת עדיפא.

שינוי מקום בפעודה

יב. סברת הבן איש חי שאומרים סב"ל נגד מרן, בעיקרון הוא צודק, ויש לכך כמה דוגמאות. למשל, אדם שיושב לאכול סעודה, ולפתע קיבל טלפון ויצא לדבר במשרד שלו, ושוב רוצה להמשיך לאכול, לדעת מרן (סימן קעח סעיף א) כיון שהלך מחדר לחדר, יחזור ויברך המוציא, ואם אכל כזית, יברך ברכת המזון ושוב יברך המוציא, אבל הרמ"א (שם סעיף ב) לא סובר כך, ואנחנו אומרים סב"ל נגד מרן, ולכן ימשיך לאכול בלי ברכה נוספת. והוא הדין אם יצא לחצר, או לחדר מדרגות, שאם שתה כוס תה או אכל אפרסק, זה נחשב הפסק גמור וחוזר לברך, אבל אם באמצע סעודה אומרים סב"ל נגד מרן, מחשש לברכה לבטלה.

אמר "ובשעריך" והתעורר

יג. ומה שכתב הבן איש חי שמי שטעה ואמר "מלך אוהב צדקה ומשפט" אינו חוזר, מלבד מה שמרן זצ"ל דחה את דבריו שבמקום מנהג לא אמרין סב"ל, עוד הביא ראיה מהירושלמי (פ"ב דברכות ס"ד) - וכן הוא בבבלי (ברכות טז) - בדיון הקורא קריאת שמע ואמר את הפסוק "וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך", ולא יודע איפה נמצא, האם צריך להמשיך "והיה אם שמוע", או "למען ירבו ימיכם". זה מוזר, ככה מתפללים?! אבל נדון לכך זכות שהיה טרוד בצרות, וגם בראש השנה ידונו אותנו בשמים מדה כנגד מדה לכך זכות. ומבואר שיחזור לפסוק "והיה אם שמוע", כי יתכן שנמצא שם, ואם ידלג לא יצא ידי חובה, ולכן עדיף לחזור לראשון ולא לשני. ובירושלמי השווה דין תפלה לדין קריאת שמע.

אמר "במהרה בימינו" והתעורר

יד. מזה למדו האחרונים וביניהם הבן איש חי (משפטים אות כ) עצמו, שמי שהתפלל שמונה עשרה ואמר "במהרה בימינו", יש לפני חתימת "שובר אויבים ומכניע זדים" ויש לפני חתימת "בונה ירושלים", והוא היה טרוד בחובות וצרות ואינו זוכר היכן נמצא, יחזור לראשון ויחתום ומכניע זדים, וימשיך כל הברכות כסדרן, כי על הצד שנמצא שם וידלג לבונה ירושלים, מבואר בטור (סימן קיט) שמי שדילג בתפלה ברכה אחת, כגון שהלך להפגנה - בשביל מה להפגין, צריך לדבר בשכנוע - ולקחו אותו למעצר, ואין לו סידור, ויודע כל התפלה בעל פה חוץ מברכת אתה חונן לאדם דעת, אין לו דעת... לא יתפלל הכל חוץ מברכה אחת, כי כל תפלה היא כמו שרשרת אחת ארוכה, שאם חסרה חוליה אחת, היא כבר לא שרשרת, וגם בתפלה אם ידלג ברכה אחת, לא עלתה לו תפלה וכל ברכותיו לבטלה. לכן כתבו הבן איש חי ועוד שיחזור ל"שובר אויבים ומכניע זדים".

להדפיס רק כשלא מאות עותקים לקהילה שלו בלבד. ורק מאוחר יותר חסידי הוציאו את ספריו לאור.

אוי לי מיצרי אוי לי מיצרי

יד. ויש להקשות על הבן איש חי, 'למטוניה דמרי' - לסברתך שאתה מסכים עם דברי הירושלמי הנ"ל, מי שחתם בעשרת ימי תשובה "מלך אוהב צדקה ומשפט", ממה נפשך יש לו בעיה, 'אוי לי מיצרי אוי לי מיצרי', אם יעשה כדעת הרמ"א והאשכנזים ולא יחזור, אולי כל הברכות שימשיך אחר כך נחשבות ברכה לבטלה בקום ועשה, ואם יעשה כדעת רוב הראשונים ומרן ויחזור, אולי כל הברכות שחוזר הן לבטלה. מה עושים? חוזרים לכלל הידוע שקיבלנו הוראות מרן, כי מה שאומרים סב"ל נגד מרן הוא בשב ואל תעשה, אבל לא שייך לומר כן כשממשיך לברך ברכות לבטלה בקום ועשה. זו אחת הסיבות שמרן חלק בזה על הבן איש חי.

החזיר עטרה ליושנה

טו. לפני ששים ושבעים שנה, כולם היו עושים כמו הבן איש חי, ולא עשו כמעט כדעת מרן השלחן ערוך. ובזמנו כל הציבור - ממרוקו³, פרס ומדי, הבוכרים - עשה כמו הבן איש חי. ומרן זצ"ל עשה מהפכה רוחנית והחזיר עטרה ליושנה, החזיר הוראות מרן השלחן ערוך, כמו שכולם עשו לפני מאה שנה.

אלמלא מרן זיע"א

טז. אמרתי כמה פעמים מה שאמר לי חכם בן ציון פה אל פה: תשמע, אם לא היה אביך, היתה משתכחת תורת מרן השלחן ערוך, ה'פורתניקים' היו עושים כמו הבן איש חי, והמשתכחנים כמו הרב קרליץ והרב ואזנר... ובזכות אביך לומדים בית יוסף ושלחן ערוך והולכים אחריו. באותה עשה חשבת - הוא היה מגדולי הדור שלנו ושתקתי, אבל חשבתני לעצמי - אם כן למה הוא חולק על השלחן ערוך - כמעט בכל דבר הסכים עם הבן איש חי נגד מרן - אבל אם אתה אומר שבזכות מרן לא נשתכחה תורת השלחן ערוך, תתן לו סיוע, תעזור לו... כך ההרתי. אבל הוא צדק בדבריו, מי שזוכר את המצב שהיה לפני ששים שנה - לא כולם זוכרים כי לא כולם היו... יודע שמרן זצ"ל החזיר את ההלכות של השלחן ערוך. וזו אחת ההלכות שמרן זצ"ל חיזק את פסק השלחן ערוך, שמי שטעה בעשרת ימי תשובה ולא אמר "המלך המשפט" חוזר.

הביאו את בית החולים לבית

יז. בראש השנה כמדומה שנת תשל"ז, הייתי בביתו של מרן זצ"ל, ובכל שנה מרן היה מקפיד לקום מוקדם בעמוד השחר, לשבת וללמוד, כדברי הירושלמי 'מ'אן דדמיך בריש שתא דמיך מזליה, אף שהמנין שלו התחילו להתפלל בשעה רבע לשבע, וכתב הגרש"ז אוירבך (בשלמי מועד עמ' מז) שאם התחיל לישון בלילה יכול לקום בשעה שש או שבע, וכל הקפדה היא שאם כבר קם לא יחזור

³ ראש חברה אהבת שלום תמיד טוען, שבמרוקו קיבלו הוראות הבן איש חי נגד מרן הש"ע, א"פ: זה כתוב? הלא בספר צדקה ומשפט ביעקב (ח"ב סימן ה) ובספר בקש שלמה (סימן כח) - לרבי שלמה אבן דנאן, כתבו שקיבלנו הוראות מרן השלחן ערוך. מאיפוא המציא את זה שחזרו בהם ועשו בכל נגד הש"ע? אותו רב מביא "מקור", ואומר שכך כתב בקיצור שלחן ערוך של הרב טולידאנו. אבל שיהיה בריא, הוא היה בן דורנו, וכי זה נקרא מקור?! אמנם היה חסידא קדישא וגדול בחכמה, אנתנו מכבדים את כל החכמים, אבל מי לנו גדול ממרן זצ"ל, וכבר סיפרתי לכם שביקש ממרן שיעבור על ספרו ויתקן כל הדרוש תיקון. ורק בגלל בנו רבי יעקב טולידאנו זצ"ל לא תיקנו כפי שהמחבר עצמו ביקש.

⁴ דרך אגב, מי שלא אמר "רצה והחליצנו" בסעודה שלישית, אינו חוזר, והוא הדין אם אחר התפלה בבוקר קידש ואכל עוגיות, ויברך על המחיה, ומאוחר יותר אכל לחם עם חמין, יתכן שסעודה זו נחשב לו כסעודה שלישית, כיון שיש אומרים שיצא ידי חובת סעודת שבת באכילת העוגות, אף שאין הלכה כדבריהם, אבל אם שכח "רצה והחליצנו" בברכת המזון, דינו כטעה בסעודה שלישית שאינו חוזר.

מה הדין אם שכח "רצה והחליצנו" ונזכר אחר שאמר "ברוך אתה ה'", האם יחתום "בונה ירושלים" ויאמר ברכת "אשר נתן", או יאמר "למדני חוקיך", כמו שכתב הריטב"א (תענית ג) בנידונו, ולדבריו אם שכח יעלה ויבוא בראש חודש ונזכר אחר שאמר ברוך אתה ה' כדי לחתום המחזיר שכניתו לציון, יאמר "למדני חוקיך" ויאמר יעלה ויבוא (ע' קשר גדול סי' י"ד סק"ו, וס' כ"א סק"ג). ואולי נאמר שיחתום "בונה ירושלים" כדי שלא יאמר סתם פסוק באמצע ברכת המזון, ויאמר ברכת "אשר נתן", ומה תאמר, שלא יברך ברכה לחינם, אבל זו ברכה בצריכה, כי חכמים תיקנו ברכה זו למי ששכח "רצה והחליצנו". יש בזה מחלוקת, בספר דברי שלום (מזרחי, ח"ב סי' נב אות 1) הביא בשם המכתם והרשב"ץ (ברכות מט), שלא יאמר "למדני חוקיך", אלא יחתום "בונה ירושלים" ויאמר ברכת "אשר נתן", ובא מחבר דברי שלום והקשה למה לא כתבו שיאמר למדני חוקיך, ונשאר בצריך עיון, וחלק עליהם וכתב לומר "למדני חוקיך". אבל קצת תמוה איך חלק על ראשונים, ובאמת גם בילקוט יוסף (ברכות סי' קפח עמ' שמ) - שיצא לאור לפני 32 שנה, לפני הדברי שלום - כתבנו שיאמר "למדני חוקיך", וכך כתבו עשרה אחרונים ומהם: בבן איש חי (פרי חקת אמת), חסד לאלפים (סק"ו), חיי אדם, משנה ברורה (סי' קפח ס"ק כב, וע' סי' קיד סק"ב, לב, סי' קיז סק"ט, סי' תכב סק"ה), כף החיים (סי' קפח ס"ק כב, וע' סי' קיד ס"ק כח, סי' תכב סק"ד), זכרונות אליהו (מע' מי אות יא), תהלה לדוד, שלמי צבור, שנות חיים, שערי תשובה, ועוד. והלכת אחריהם, מי שהולך בדרך נכונה פוגש

לישון עד חצות היום, אבל מרן זצ"ל החמיר על עצמו ונהג לקום מוקדם. ובאותה שנה בשעה שש בבוקר, לפתע מרן נפל והתעלף, המשקפיים שלו עפו עשרים מטר... ואני שישנתי בסמוך קפצתי מהמיטה וגררנו אותו לספה, והתחיל להקיא דם. רצתי מייד והזעקנו רופא, וכשהגיע הרופא רצה לקחת את מרן לבית החולים, אבל מרן אמר: עכשיו ראש השנה! והביאו את בית החולים לבית... הביאו את כל המכשירים והרב נשאר בבית.

"ועתה לך ואנכי אחיה עם פיך"

יח. באותה שנה חל ראש השנה בשבת - כמו השנה - ובמוצאי החג מרן זצ"ל היה צריך למסור שיעור ביזדים - וגם השנה אי"ה נמסור שיעור כרגיל ביום ראשון בלילה - מרן היה עם חמצן ומכשירים, ובמוצאי החג קרא לי ואמר: תתן את השיעור ביזדים. [א.ה. במשך שנים מרן הקפיד לשלוח רק את מרן שליט"א למסור שיעור במקומו, והעידו הרב משה יוסף והרב ארז עמיאל, שמרן לא היה נוח לו בממלא מקום אחר שמרבה לחלוק עליו, והתעקש שדוקא הראשון לציון ימלא את מקומו]. אני הייתי צעיר לימים, ואמרת, איך אתן שיעור בלי להכין? אמר לי, שב על המטה, אני אכין לך שיעור. מרן בקושי דיבר, אבל אמר דברים יפים, תחילה הביא את מחלוקת הראשונים בדין הטועה בהזכרת המלך המשפט, ואמר לי, תגיד להם את הסתירה בדברי הבן איש חי, בין דין הטועה ב"במהרה בימינו" לדין הטועה ב"המלך המשפט", ותגיד להם מה שחילק חכם בן ציון - אז כתב מאמר בירחון מוריה (ספר הזיכרון להגר"א אברמסקי, עמ' רעט) ואחר כך נדפס בספרו (אור לציון ח"א סי' ז) - בין ספקא דדינא לספק במציאות, שבתפלה מדובר שהתנמנם ויש לו ספק במציאות היכן נמצא, אבל הטועה בהמלך המשפט, יש לו ספק בדין אם צריך לחזור או לא. ותדחה את דבריו...

שכח "רצה" בברכת המזון

יט. והמשיך ואמר לי: תראה, יש מחלוקת לגבי מי שטעה בברכת המזון בסעודה ראשונה ושניה של שבת⁴, ולא הזכיר "רצה והחליצנו", ונזכר אחר שהתחיל בברכה רביעית, להיכן חוזר? לדעת כמה ראשונים חוזר לברכת "רחם", אבל אנתנו פוסקים הלכה כדעת הרמב"ם (פ"ב מברכות ה"ב) שחוזר לראש ברכת המזון, שכן לנו מרן השלחן ערוך (סי' קפח סעיף ו), וכן כתב הבן איש חי (פרשת חקת אות ב) עצמו. והטעם מפני שאם יחזור לברכת רחם, אולי יעשה ברכות לבטלה בקום ועשה. מכאן ראייה שגם במקום של ספק בדין, ולא רק במציאות, לא חוששים לומר סב"ל, משום שיש חשש ברכות לבטלה בקום ועשה. ומרן זצ"ל סיים: כך תדחה את דבריו. ויש עוד ראייה מדין ברך עלינו (ראה בספר השיעור השבועי תשע"ט פרשת וילך אות טו). כל זה אמר לי כשהוא במטה, ולקחתי עט וציינתי לדברים, ובאתי לכאן ואמרתי את השיעור. זה היה שיעור מצויין, בוודאי, הרב הכין לי אותו...

אנשים. ואברך אחד בשו"ת שלו הקשה דוקא עלי בלשון חריפה, איך חולק על המכתם והרשב"ץ שהם ראשונים. למה לא הקשה על עשרה האחרונים הנ"ל? במשך שנים לא ידענו מה יענו עשרה האחרונים הנ"ל מדברי הראשונים.

ואכן נראה שאין כל כך ראייה מדברי המכתם, כי בסמוך לכך ממש (בברכות מה) הביא את דעת הראב"ד, מבלי להזכיר כלל את הדעה החולקת, שברכת אשר נתן מברך בלי שם ומלכות, לפי שאינן ברכות קבועות (ומה שכתב שם בשם הראב"ד שאין בהן "בפתחתן" לא הזכרת השם ולא מלכות, ברור הדבר שאין כוונתו דווקא "בפתחתן", ואולי כוונתו אפילו בפתחתן, שהרי מפורש ברשב"א ברכות מט ובטור סימן קפח בשם הראב"ד שאין בהן שם ומלכות כלל, דומיא ברכת זמון). נמצא שאין שום ראייה לנידון דידן, שהרי לטעמיה אזיל שהואיל ולשיטתו אין הזכרת ה' בברכת אשר נתן, פשיטא שלא יאמר "למדני חוקיך", שהרי אין כאן שום חשש של גורם ברכה שאינה צריכה, ואינה ראייה כלל לנידון דידן שאנו פוסקים שברכת אשר נתן מברכים בשם ומלכות.

ומצאתי באור זרוע הגדול שכתב כמו שכתבנו בילקו"י, שיאמר "למדני חוקיך" ולא יוסיף סתם ברכה. שכתב בה"ל שבת (סימן נב) וז"ל: דהא לא היכא שיכול להפטר בברכה אחת וגורם שמתחייב בברכה שניה, והוא שניה היא ברכה לבטלה, כדתנן (פסוה מא) וקורא בעשור שבחומש... ומשני משום ברכה שאינה צריכה שאם היה מביא ספר תורה שניה היה גורם לעצמו להתחייב ברכה שניה, והוא כערכה לבטלה הואיל ואפשר לו בלא אותה ברכה, ואפילו יעבור התירו לכהן לקרות דברים שכתב בע"פ כדי שלא יתחייב ברכה שאינה צריכה. ע"כ. לפי זה נראה שוודאי עדיף שיאמר למדני חוקיך ולא יגרום לברכה שאינה צריכה שהיא כעין ברכה לבטלה, כמבואר בדברי האור זרוע הנ"ל. ומעתיק יש לנו ראשון שהוא האור זרוע, וכדבריו כתבו אחרונים רבים, וכך ההלכה. ואם כבר חתם "בונה ירושלים", גם בסעודה שלישית יאמר ברכת "אשר נתן".

וגדולה מזו כתב בדברשות מהר"ש (ע"י מנהיג מהר"ש סימן מג) והובאו דבריו בא"ר (סימן קפח סק"ט) ובשער הציון (אות יח), שאפילו אמר "ברוך אתה ה' בונה" חוזר ל"רצה". וכתב הא"ר שכן משמע קצת בבה"ג (פ"ב הלכות קידוש. ובספר אמ"ר התקשה בכונת הא"ר בזה, אך ע"י מנהיג על הא"ר ש שכתב ליישב דבריו). ונהי שבהו אנו לא פוסקים כך, היינו משום שאמר גם "בונה", ובה דיינו לפסוק שיגמור את ברכת "בונה ירושלים". אך בנ"ד שאמר רק "ברוך אתה ה'" נראה שוודאי יאמר "למדני חוקיך", ולא יגרום לברכה שאינה צריכה שעוונה חמור והוא כערכה לבטלה, כדאיתא באור זרוע דלעיל. וכן כתב שם בשער הציון וז"ל: על כל פנים בזה שלא אמר עדין תיבת בונה, בודאי יש לו לסיים למדני חוקיך כדי שלא יהיה הזכרה לבטלה, ויחזור לרצה כדי שלא יצטרך להוסיף ברכה. עכ"ל.

ראיה מירושלמי

כ. יחיד שטעה בעשרת ימי תשובה ואמר "האל הקדוש", חוזר לראש התפלה, כי שלשת הברכות הראשונות נחשבות כברכה אחת. ואם הוא שליח ציבור שטעה, כיון שאמר קדושה, ברכת "אתה קדוש" נחשבת ברכה בפני עצמה, וחוזר לאתה קדוש. וכן מוכח מדברי הירושלמי (ברכות פ"ה ה"ג), שם מסופר על שליח ציבור אחד שקראו לו "בטיטי", שאמר ברכת יוצר אור - בזמנם השליח ציבור היה מברך וכולם היו מקשיבים ויוצאים ידי חובה מדין שמוע כעונה, אבל היום לא עושים כך בברכות ארוכות, כי קשה להתרכז - והשתתק אחר הקדושה לפני "והאופנים", התעלף ולקחו אותו לבית חולים הדסה... והלכו ושאלו את רבי אבון, ואמר להם בשם יהושע בן לוי שהעובר תחתיו יתחיל מתיבת "והאופנים" ולא מתחילת ברכת יוצר אור, מכיון דעניתון קדושתא כמו שהיא תחלת ברכה דמי. ואם כך נאמר על ברכה אחת, כל שכן על שלש ברכות שעשו אותן כברכה אחת. כך למד מרן זצ"ל (חזו"ע ימ"ג עמ' קצט) מדברי הירושלמי. ואף שהיה מקום לחלק, כמו שכתב באור לציון (ח"א סי' יג, ח"ד עמ' סט), כבר המאירי (ברכות לד.) דימה דין קדושת חזרה לקדושת יוצר, וכן כתב אחד הראשונים בספר "על הכל" (עמ' יא).⁵

קובץ חזון עובדיה

כא. בשנת תשמ"ג הוצאנו לאור קובץ חזון עובדיה (ח"ב) - יש באוצר החכמה - ומרן ביקש ממני לקחת מאמרים גם מרבנים אשכנזים, כי התורה מאחדת את כולנו, אנחנו לומדים הכל, רבי עקיבא איגר, חתם סופר, נודע ביהודה, חזון איש, וגם חקרי לב, פתח הדביר, יפה ללב, רבי חיים פלאגי, החיד"א. ואמר לי: תיקח מאמר בהלכה מהאדמו"ר מערלוי - היה גאון עולם, פלפול גדול, חסידא קדישא, בעל ספר יומין דחנוכה. הלכתי אליו וכתב מאמר. הלכתי גם לגאון רבי שלמה זלמן אוירבך, ואמר לי: יש לי מאמר שבו אני חולק על אביך, אוכל לפרסמו? זו דרכה של תורה, מה יש בזה. רק אדם שחולק כסדר ומגמתו, זו לא דרכה של תורה, כי מטרתו להתגדל. נתן לי מאמר בכתב יד - וכתב שהמאירי שמרן ביצע אומר (ח"א סי' ה) סמך עליו, הוא סברא יחידאה, ולא סומכים עליו (א.ה.) וכ"כ בספרו מנחת שלמה ח"א (ע"ה) בד"ה הן אמנם]. אבל זה ראשון ואני אחריהם שחולקים, ואחר כך הראיתי לרב שגם בספר על הכל כתב כדברי המאירי. הדפסנו את המאמר של הרב אוירבך, אבל כל אחד שיקרא יראה שבמחילה מכתובו אף שהיה מגדולי הדור שלנו, דבריו תמוהים (א.ה.) ע"ע בחזו"ע עמ' רג ובילקו"י עמ' תעו, ביישוב קושיות הגרש"א].

צאן בלי רועה

כב. בזמנו הראשון לציון הרב יצחק ניסים התווכח עם מרן זצ"ל בהלכה זו. בשנת תשס"ז, תשי"ח, מרן היה דיין בפתח תקוה, והוכרח לבטל את שיעוריו בירושלים. ציבור הפרסים כאב להם מאוד, כי מרן היה מחוקק אותם בבית כנסת שאול צדקה אוהל רחל וערוכות, ועכשיו התבטלו השיעורים. הלכו משלחת רבנים ובראשם חכם יעקב דוויק ע"ה לרב ניסים, וביקשו ממנו שיעביד את הרב לירושלים, ויחזור לומר לנו שיעורים, שאל אותם, כמה אתם בשיעור? למעלה ממאה איש. אז זה היה הרבה, בכל המדינה היו 2.5 מיליון איש... אמר להם: הוא מקבל מבית הדין מאה לירות, שכל אחד מכם יתן לו לירה, ויתפטר מבית הדין. איזו תשובה זו, הם רצו שיתחשב... הרב הלך לרב ניסים שהיה בידו הסמכות להעביר דיינים ממקום למקום - היום הדיינים מרגע שנבחרים יש להם תוכניות להתקדם, להיות אב בית דין, ואחר כך לירושלים, ואחר כך בבית הדין הגדול... וביקש ממנו: תעביר אותי לירושלים, כי מטרתי לתת שיעורים לציבור שלי בירושלים. אמר הרב ניסים: טוב, אני מסכים, אבל עם שני תנאים, תנאי אחד, יש לי כולל - לימים נקרא י"ד הרב ניסים - תבוא לשם לומר שיעור באבן העזר פעמיים בשבוע. תנאי שני, אני מקבל הרבה מכתבים, מאמריקה ומכל מיני מקומות, ואין לי זמן לענות על הכל, ואני רוצה שכבודו יעזור לי להשיב על המכתבים. מרן הסכים לתנאים, ועבר לבית הדין בירושלים, אם היה בג"ץ היה אומר זה ניגוד עניינים...

שיעורי מרן זצ"ל בכלל הרב ניסים

כג. כשמרן התחיל לתת שיעורים בכלל של הרב ניסים, אחד האברכים שם היה הרב מרדכי אליהו, שלפני כן היה מורה בבית ספר מגן דוד, עד שמרן קרא לו ואמר: לא חבל עליך? אביך חכם סלמאן היה חסידא קדישא, תבוא לכולל של הרב ניסים ואשלם לך משכורת כמו כל האברכים. אמר לו: הרב, זה לא מספיק לי, אני צריך לכתוב מזוזות כדי להתפרנס. אמר לו מרן, אני אשיג לך

⁵ ראיתי בספר של רב חשוב אחד, שכתב ששליח ציבור שטעה צריך לחזור לראש, וכשאמר לו שבחזון עובדיה כתב לחזור לאתה קדוש, שכן מבואר בדברי המאירי. אמר להם דבר פלא: לא פוסקים הלכה על פי המאירי! אבל זה אחד הראשונים, איך אפשר

משכורת כמה שאתה צריך. מאיפה תביא לי? מה איכפת לך? רק תבוא ללמוד בכלל ותהיה דיין בישראל! הרב מרדכי אליהו הסכים, ומרן עמד בהתחייבות שלו, לאחר דרשת ליל שבת היה מוכר את הקדיש, ואת הכסף היה מעביר אליו, וגם לאחר השיעור בשאול צדקה היה מוכר את הקדיש, ואת הכסף העביר לרב מרדכי אליהו. כך החזיק אותו במשך שנים, ושם למד תורה מפי מרן זצ"ל, שמע ממנו שיעורים, עד שנעשה דיין בישראל. אני לא מספר סתם דמיונות, אני מספר ומדייק בדיוק מה שמרן סיפר לי.

אתה תשב על כפאי

כד. אחר שמרן עבר לירושלים בתחלה ההיה מקורב לרב ניסים, אני זוכר שבחגים היה הולך לבקר את הרב ניסים שהיה אז הראשון לציון, ואף שהיו שם רבנים עם זקנים לבנים, הרב ניסים היה מקים את כולם ומושיב את מרן לידו. הייתי אז בגיל בר מצוה וראיתי זאת בעיני. בחול המועד פסח תשל"ב - חצי שנה לפני שמרן נבחר לרב ראשי בז' חשון תשל"ג - היינו גרים בתל אביב, ומרן בא למסור שיעור במוסאיוף, אבל הרכב הגיע מהר חצי שעה לפני הזמן, והלכנו לטייל בהר בצופים - לפני שהיה שם בית חולים - עלינו בהר, והנה אנחנו רואים אנשים מגיעים מהצד השני, מי הם? הרב ניסים יחד עם הרב גולדשמידט. אמר לי מרן: לך תנשק את היד של הראשון לציון. הלכתי לנשק את ידו, אבל הוא סחב את ידו ואמר לי: יש לך אבא כזה ואתה מנשק את היד שלי בפני אביך?!... ואז תפס את מרן ביד ואמר לו: ישמע כבודו, אני לא ישרן בלילות, אני מסתובב כמו ארי בסוגר, די, אני רוצה להתפטר! מתי אעשה גם אנכי לביתי להוציא את הכתבים שלי? מרן אמר לו שחלילה הרב ניסים משיך על כסאו, אבל הוא התעקש שאינו מציג מועמדות, ורוצה ששמרן ישב על כסאו, ואמרו שהוא זה שמתאים לכהן. בסופו של דבר בנו משה שכנע אותו להציג שוב מועמדות, כי החוק היה שרב ראשי מכהן יכול להתמודד פעם שניה, ובכל זאת מרן ניצח, ורק אחר כך בתשמ"ג, כשרצו למנות רב ראשי אחר, ידעו שהוא לא יוכל לנצח את מרן, משה ניסים עשה 'חק' גימטריא 'גהינם' שאי אפשר לרב מכהן להתמודד שוב. בתמוז תשל"ג הלכתי לרב ניסים לדבר עמו על שלום, ואמר לי בהאי לי שנא: אם יגיד לך אדם שיש יותר גדול מאביך, תגיד לו אני יצחק ניסים אומר שזה שקר, אין יותר גדול ממנו בדור. וזה היה כאשר מרן היה בגיל 51.5 בלבד. הוא ידע את גדולתו של מרן.

יפה כוח הבן

כה. הרב ניסים היה מתווכח עם הרב בהלכות, כי היה דבוק מאד בן איש חי, והבן איש חי (נצבים אות יח) פסק ששליח ציבור שטעה ואמר "האל הקדוש" חוזר לראש ולא לאתה קדוש. כשנפטר הרב ניסים בט' באב תשמ"א, בנו השר היה שליח ציבור במשך כל השנה בבית כנסת המתיבתא. אנחנו הספרדים לא נוהגים בזה, מקפידים בעיקר על אמירת הקדיש, אבל בזמן האחרון למדו מהאשכנזים, ואדרבה, מי שיוודע להתפלל וראוי לעלות שליח ציבור, שיזכה את הרבים בעניית אמון, ויהיה בזה עליו נשמה לאביו. וכשעלה שליח ציבור בעשרת ימי תשובה, אמר "האל הקדוש", צעקו לו: המלך הקדוש! אבל עד שתפס עבר תוך כדי דיבור, מרן היה שם ואמר לו: תחזור לאתה קדוש. וכך עשה. אחר כך הרב לקח אותי לצד ואמר לי בשמחה: ראית? הוא עשה כמוני, לא כמו אבא שלו... אבל למה להיכנס לטעויות, הכי טוב להתפלל מתוך הסיפור, לומר "זכרנו לחיים", "מי כמוך אב הרחמן", "וכתוב לחיים", "ובספר חיים", ואם לא אמר, כיון שההזכרות הללו אינן כתובות בגמרא, אלא זו תקנת הגאונים, הרי זה כהזכרת מעין המאורע שאינו חוזר, ורק אם לא אמר "המלך הקדוש" או "המלך המשפט" שהן ממטבע התפלה, חוזר.

קח עט ותמחק

כו. סיפרתי כמה פעמים ואני אוהב לחזור ולספר את זה, כשהיננו ילדים, ילדים עושים מעשי שובבות, ומה השובבות שהיתה אז? למשל מי שאכל בננה בלי לחם היה מקבל עונש, כי היתה עניות, ובארוחת ערב היו אוכלים בננה עם לחם. ופעם אחת אכלנו בננה לבד וקיבלנו עונש... מה העונש? מרן אמר לי: קח עט, לך למוסאיוף, קח את כל הסיפורים, ובכל מקום שכתוב שמי ששכח "המלך המשפט" אינו חוזר, תמחק תיבת "אינו". באתי למוסאיוף, אספתי את כל הסיפורים, ובא הגבאי ואמר: ילד, מה אתה עושה? הרב שלח אותי למחוק כל מקום שכתוב "אינו", שיהיה כתוב שאם לא אמר "המלך המשפט" חוזר. כך אמר לך? גם הוא לקח עט ועורר לי למחוק... מרן זצ"ל החזיר עטרה ליושנה, החזיר את פסקי השלחן ערוך, ואנחנו נמשיך בדרך של מרן זצ"ל.

- עבר הגהת מרן הראש"ל שליט"א -

לחלוק סתם על המאירי וגם על ספר על הכל. אמנם כתב החזון איש (או"ח סי' לט סק"ו, סי' סז סק"ב), כלאים סי' א סק"א, ובקוב"א ח"א סי' לב וח"ב סי' כג) שלא סומכים על כל כתב יד, אבל כולם קיבלו את כתבי המאירי, והביאור הלכה מביאו כסדר.